

Folkelivsforskningens nødvendighed? Pro et contra om hermeneutikkens rolle i etnologisk praksis demonstreret med eksempler fra konkret etnologisk arbejde.

Offentlig forelæsning afholdt på Københavns Universitet den 31. august 2007 for magistergraden i Europæisk Etnologi af cand.phil. Thomas Suenson

Højtærede doktorer og professorer, ærede kolleger.

Dagens forelæsningsemne indeholder to hoveddele - en, der hedder folkelivsforskningens nødvendighed, og en anden, der hedder at diskutere for og imod hermeneutikkens rolle i vores fag, belagt med eksempler fra faget.

Jeg vil overraske mine tilhørere med at diskutere emnerne i den omvendte orden. Det er ikke alene for effektens skyld, det er for at tage det mere specielle først og det mere generelle siden.

Hermeneutikkens rolle kommer op, fordi jeg i min afhandling "Begrebet folk i bibelsk-kristen forståelse" argumenterer med udgangspunkt i en hermeneutisk tilgang. I min mindre afhandling "Hvorfor skifter etnologien fokus" har jeg beskæftiget mig med forskellige forskeres måder at gribe etnologien an på, herunder nogle, som hælder til den hermeneutiske metode.

Hermeneutik er ikke én ting, men en række måder at forholde sig til fortolkning af tekster, handlinger og ting. Den har udviklet sig gennem et par tusinde år, godt og vel, og selv om de nyeste formuleringer af hermeneutikken kun er få årtier gamle, bruges de ældste indsigter stadig væk.

Hermeneutikken har bevæget sig fra en tekstorienteret disciplin over en disciplin, som beskæftiger sig med alle meningsfulde menneskelige handlinger til en disciplin, der vil beskrive grundlaget for menneskets eksistens i verden.

Går vi lidt tilbage i tiden, så lyder en definition af hermeneutik sådan her: "videnskabelig begrundelse og udvikling af de almindelige grundsætninger og regler for at forstå en given tale, eller: af de regler, hvis iagttagelse er nødvendig for at bringe det til erkendelse, hvad den talende eller skrivende har villet udtrykke ved sine ord."

Sådan skrev H.N.Clausen i 1840 i sin "Det nye Testaments Hermeneutik". Her er hermeneutik simpelt hen det værktøj, man bruger, når man skal forstå en tekst. Det er den oprindelige anvendelse af ordet helt tilbage til Aristoteles' værk "Peri hermeneias", på latin "De interpretatione", som handler om logik og sproglære. Platon modstiller de to begreber "hermeneutiké" og "sophía", så

hermeneutik er neutral indholdsforståelse, mens sophia, visdom, er indsigt som omfatter en stillingtagen til sandheden af det sagte.

Værktøjet hermeneutik er i den forståelse så at sige en nøgle, der, rigtigt anvendt, lader brugeren forstå den oprindelige forfatters mening, hvis han ikke kan komme til at spørge forfatteren om den.

Hvis man anskuer hermeneutikken som en lukket kasse, sidder der inde i den en mening og en fortolkning og taler med hinanden. Det sker i en frem-og-tilbagebevægelse mellem enkelttilfældet (dvs. den aktuelle tekst eller begivenhed, altså udsagnet) og baggrundsforståelsen. Det kalder man den hermeneutiske cirkel. Nemlig at enkelttilfældet forstås ud fra en helhed, som igen påvirkes af enkelttilfældet.

Ud af kassen trækker hermeneutikeren et udsagn eller udtryk om noget - det "noget", som den, der har meningen, mener noget om, og som fortolkeren vil bringe frem.

Man taler om, at meningsfyldthed forudsætter, at udtrykket har et formål, en intention.

Hermeneutikken har med meninger at gøre, dvs. ytringer, som har en betydning. Det er ikke udtrykket isoleret, man fortolker, men meningen med udtrykket, og et udtryk har altid en afsender.

Man taler om noget til nogen. Man lytter til nogen, der taler om et emne.

I praksis er hermeneutikken i vores kulturkreds udviklet af kristne og jødiske teologer. På den måde udspringer al hermeneutik af bibellæsning, og i etnologisk sammenhæng er det værd at erindre sig, at mange af, hvis ikke alle fagets grundlæggerpersonligheder har været teologer - Niels Blicher, Svend Grundtvig, Troels-Lund, Feilberg, Olrik - eller dog af den gejstlige stand, som degnene Tang-Kristensen, Gravlund og Ellekilde. Det er folk, som har haft hermeneutikken tæt inde på livet som arbejdsform.

Sådan en hermeneutik, som den H.N.Clausen skrev i 1840, består foruden i en teoretisk del af et stort antal praktiske regler, som man kan anvende til at få mening i den nytestamentlige tekst, man sidder med. Den omfatter en detaljeret historie af tidligere tiders fortolkningsbidrag foruden fortegnelser med argumenterede udlægninger af enkeltords meninger, og tilsvarende af sætninger og perioder, og af historiske oplysninger, som kan være nyttige. Fra litteraturkritikkens verden kender vi samme indretning: Vi "læser et forfatterskab," er det udtryk, som bruges. Det betyder, at vi sætter os ind i forfatterens personlige historie, familiebaggrund, den tid, hun lever i, hendes særlige sproglige præferencer og særheder.

Denne tekstnære hermeneutik finder selvfølgelig anvendelse overalt, hvor man arbejder med tekster. Læser man for eksempel breve fra renæssancen, det kunne være brevene mellem Birgitte Gøye og Herluf Trolle, så er man nødt til at vide, hvilke af formuleringerne, der er parrets egne, og hvilke der stammede fra de brevbøger, som alle adelige børn havde lært udenad. "Min hjerte kæreste ægtemand er bestandig i mine tanker" er for eksempel en formular, mens omtanken for helbredet ved fronten og de varme sokker og det varme undertøj, som er sendt af sted, er et personligt træk. Brevveksling mellem højskolefolk i det sene 1800- og tidlige 1900-tal har også mange inderlige formuleringer, som det er godt at kende på forhånd så man ikke tror noget, der ikke er der.

En udvidelse af hermeneutikkens begreb sker i 1800-tallet med den tyske filosof Schleiermacher og senere historikere som von Ranke og Dilthey. Fortolkningslæren kommer til at omfatte ikke blot tekster, men også handlinger og i det hele taget alt, hvad der kan tillægges en symbolsk værdi. Kontekst-begrebet bliver opfundet.

Et eksempel på anvendt hermeneutik i etnologien er bogen "Hertuger" fra 2005 bygget på ph.d.-afhandlingen "Duke" fra 1999. I forordet skriver Mikkel Venborg Pedersen: "Metodisk kan den foreliggende bog måske karakteriseres som en del af den nye kulturhistorie, selvom jeg ikke finder, at der er den store forskel fra den historisk arbejdende etnologi og disse felter i historiografien. Grundsynet bag bogen kan vel således bedst kaldes en måske lidt gammeldags hermeneutik. Det er et meget bogstaveligt forstået forsøg på indlevelse i og forståelse af et hertugeligt dynastis kulturelle verdensbillede, set gennem manifestationen af afgørende kulturelle træk. Metodisk har vejen været at følge symboler, ceremonier og ritualer såvel som de spor af hverdagens liv, som er overladt os fra fortiden. ..."

Hvordan manifesterer denne gammeldags hermeneutik sig så?

"Hertuger" handler om hertugerne af Augustenborg og deres forsøg på at skabe og opretholde en fyrstelig måde at leve på. I sin beskrivelse af dynastiet og dets økonomi skriver Venborg:

"Jord, jagtterræn, bygninger og slotte, møbler og klæder, portrætter og vogne synes .. at have tilhørt husets og erindrings sfære end fremfor den direkte rigdoms sfære. Aktiverne var der for at vise rang og status. Det var kun i tilfælde af død og gæld at de ser ud til at være blevet prissat. Selv auktionen i 1853 (i forbindelse med, at Augustenborgerne blev forvist fra den danske konges besiddelser) kan næppe opfattes som en frivillig evaluering og prisfastsættelse af aktiver, men skete alene på grund af politisk tvang. Og selv da blev sølvstøbet, juvelerne og portrætterne ikke solgt, selvom hertugen næsten desperat må have manglet penge efter tre års krig og stort set

ingen indkomst. Dynastiets erindring blev holdt intakt. .. Det forekommer, som at penge og rigdom eksisterede parallelt med ære og stolthed, at de tilhørte to forskellige sfærer, der kun sjældent krydsede hinanden .. Man kan ikke værdisætte det uvurderlige. .. Genstande, materiel kultur generelt, er markant sammenhørende med dynastisk, med social erindring. De udgør en art fikseret, kultiveret fortid, som man benytter i hverdagens møder med forskellige mennesker og omstændigheder. Netop det, at de er objekter (objektiver, noget man ser igennem) betyder, at de levendegør fortiden i nutiden som en ganske særlig erindringsform”

Selve betragtningen, at ære og penge ikke kan måles på samme målestok, kan for så vidt konkluderes ud fra det adfærdsmønster, som rækken af augustenburgere gentager generation efter generation, nemlig at bruge flere penge, end de har. Der, hvor Venborg forholder sig hermeneutisk til sit stof, er hvor han laver en kombination af en inventaropgørelse og auktionskataloget fra 1853, påpeger, at bestemte inventarkategorier ikke bortsælges, og derefter går personligt tæt på handlingens agent, den detroniserede hertug, og lever konflikten mellem økonomisk desparation og dynastisk stolthed frem: Sølvtojet, smykkerne og billederne skulle ikke sælges. Man kan ikke sætte pris på det uvurderlige - selv om man er desperat. I Venborgs udtryk ser og hører man mennesket forans sig. Det er næsten som at være der selv.

I sin beskrivelse af dynastiet gennemgår Venborg de forskellige mennesketyper eller rolleindehavere, som indgår i hver af fyrsteslægtens skiftende generationer: Hertugen. Den førstefødte. Den yngre søn. Hertuginde med hendes medgift. Det sorte får. Den afhængige, kvindelige pårørende. Til sidstnævnte kategori hører prinsesse Louise, der ikke blev gift, men førte hus for sin far. Hun var skæv i ryggen, skriver Venborg. I en fodnote henviser han til en ligsynsrapport: Jo, hun var skæv. Det bringer hende meget tættere på læseren, og det er vel også meningen. Typologisk har det ingen funktion, for der er rigeligt med andre ugifte døtre der har levet som afhængige kvindelige pårørende af fyrstelig stand uden at være skæve. Men vi ser Louise for os. Skæv. Hun bliver mere end et eksemplar, hun bliver en person.

Venborg anvender her, hvad man kalder den historistiske hermeneutik, som bygger på, at man kan leve sig ind i fortidige og fremmede livsvilkår og forstå dem på deres egne forudsætninger. Den historistiske hermeneutik med navne som von Ranke og Dilthey er en udvidelse af den klassiske hermeneutik. Jeg vil tro, det er derfor Venborg kalder sin hermeneutik for “gammeldags.” I hvert fald knytter han sin metode direkte til Diltheys tradition (og tager afstand fra Gadamer-traditionen, mere om denne senere). Han siger i en diskussion af de tre videnskabsteoretiske retninger positivisme, postmodernistisk relativisme og hermeneutik:

“A hermeneutical position can be seen as a less radical settlement with the problems of research in and of (positivist) modernity than the stronger postmodern position, exactly because a hermeneutical position recognizes that the researcher is in the middle of his material. By a positivist position this would be regarded as highly problematic, by the hermeneutical position it is considered to be a Grundwilkür for the producing of any knowledge at all, be it scholarly or in our everyday encounters with one another. Thus, on the one hand, a hermeneutical position will agree with the postmodern critique so far that we can never get rid of ethnocentrism (because every object is an object for a subject) in our practice as researchers but have to be aware of it and, in the most fortunate cases, make it our ally. On the other hand, a hermeneutical position is interpreted and although this can only be done by the student, and, in the second phase, by his readers, the interpreted meaning can be put within a more general framework of knowledge in scholarship. Actually, a hermeneuticist would probably tell a postmodernist that even though one lets the informants or different voices from the past talk in a mode of multiple-voices, in the end it is still the writer who writes, who has the power to order the voices. Thus - and it is the ground on which this study stands - it seems to me that an inspiration from and pragmatic use of hermeneutics provides a more satisfactory form of framing than that offered by radical postmodernism, because it allows a dialogue between the researcher and his subject and yet does not misrepresent the power relations that are structured in the very deed of studying the past from the present where we after all are bound to be.”

Hvis vi skal sammenligne, så er den klassiske eller traditionelle hermeneutik for så vidt uhyre konkret. Når der i de første kapitler i Lukas-evangeliet står “og ..” allevegne (KAI egeneto), er det fordi den græske grundtekst er præget af aramæisk og hebræisk sprogbrug (VEjehî), noget, som man kan påvise gennem andre stiltræk i samme skrift. Det udelukker, at en fortolker svinger sig for højt op over den rigelige anvendelse af ordet “og”, hvis han skulle have lyst til det. Den hermeneutiske tolkning har altså forhindret en fejludlægning; og sådan arbejder den traditionelle teksthermeneutik med et katalog af oplysninger, tommelfingerregler og sandsynliggørelser, som skal forhindre fortolkeren i at begå dumheder, at producere mis-forståelser i stedet for forståelser.

Den historistiske hermeneutik udvider tekstbegrebet, som litteraturfolkene vil sige, og som vi ser tydeligt i Venborg- eksemplet: Det er jo ikke et brev eller et citat fra hertugen, der fortæller om hans bevæggrunde, men hans handling i forhold til auktionskataloget, og det er nødvendigt for tolkningen at have check på de æresbegreber, der herskede i fyrstelige kredse i perioden. Denne udvidelse gør den hermeneutiske cirkel meget større og udvider arbejdet med den betydeligt, men muliggør også

mere omfattende forklaring, dvs. mere videregivelse af mening. Man kan udtrykke det sådan, at "beskrivelsen bliver tykkere."

En anden nutidig etnolog, som bruger en hermeneutisk tilgang til sit stof, og som har forholdt sig diskuterende til det, er Palle Ove Christiansen. Han leverede i en bog fra 1995, som hedder Kultur og Historie, flere bidrag til at redegøre for sin historisk-hermeneutiske position i forhold til, hvad han benævner "begrebsvidenskaben". Han forklarer sin indledning til den 26. nordiske etnolog- og folkloristkongres i Ystad i 1991 sådan:

"Det argument, jeg gerne ville fremsætte på kongressen, drejede sig om, at de intense teorikonstruktioner, som særligt i det danske etnologmiljø havde præget 1980'erne, såvel som kulturstudier af postmoderne tilsnit, som har stærke fortalere i de andre nordiske lande, havde haft overordentlig svært ved at komme tæt på det levende liv. Fremstillingerne var og er præget af teoretisk eller kulturessayistisk distance. De har mistet den nærhed, som der til gengæld eksisterede i dele af den gamle etnologi og kulturhistorie. ... For ikke på forhånd at fornærme kolleger ved at kritisere deres tekster valgte jeg at kritisere en af mine egne, nemlig rekonstruktionen af to livsstile i 1700-tallets østdanske landsbyer. Synspunktet om, at de to livsstile i godsmiljøer ikke som hidtil skal forstås som efterfølgende hinanden i tid, men derimod som sameksisterende, stammede fra mine mangeårige godsstudier, som netop var afsluttede på dette tidspunkt.

<Christiansen fortsætter:> Jeg er selv meget glad for den forklaring, jeg kom frem til. Den bygger på et fyldigt empirisk stof, såvel som på mine teoretiske konstruktioner af livsstilene som relative helheder i relation til det, vi kan kalde det senfeudale landbosamfunds indretning. MEN jeg tillader mig .. at kritisere den præsenterede forklaringsform. Den er ikke "forkert", men den har mere redegjort for principperne for 1700-tallets landboliv end for livet selv. I den logiske forståelse er stofligheden blevet væk. Som så mange andre videnskabsfolk har jeg nemlig mere fokuseret på fornuften i forståelsen end på fornemmelsen. Efter at jeg var færdig med afhandlingen, ville jeg gerne skrive den endnu engang, hvor jeg i højere grad gav mig lov til at gå bag om den synlige orden. ... <Og så slutter Christiansen med at formulere problemstillingen:> På hvilken måde <kan vi> i dag generobre den indfølelse og nærhed, som modernismens begrebsvidenskab så konsekvent fortrængte samtidig med, at vi også er i stand til at drage nytte af de indsigter, som den faglige teoretisering har beriget vor erfaring med." (1995, p.10-11)

Citatet, som jeg lige har læst, betyder med andre ord: Jeg smed en masse forståelse ud af vinduet for at lave en strukturel forklaring. Jeg skulle have lagt mere vægt på hermeneutikken.

Christiansens data indgår i hans disputats, *A Manorial World*, fra 1996, men det følgende eksempel stammer fra bogen "landsbyliv" fra 2004, som er en bearbejdning af stof fra bl.a. *A Manorial World*. En formulering, som siger en hel masse om hermeneutikkens muligheder og ikke-muligheder, og så er vi fremme ved pro et contra. Og det skal vi også.

Som en nødvendig baggrundsoplysning er jeg nødt til at sige, at Palle Ove Christiansen i sit materiale har identificeret tre nogenlunde lige store grupper blandt fæstebønder under Giesegård, nemlig "de fremadrettede", dvs. de ambitiøse bønder, som klarede sig økonomisk godt; så er der "de lystige" også kaldet "de, som ikke slår sig igennem" eller "de skrantende", som ofte kan træffes på kroen, lægger vægt på selskabeligt samvær og det gode liv (men som skylder godset penge i tide og utide) og endelig en restgruppe, som ikke bemærkes for noget særligt.

For at bringe sig i hermeneutisk position til at forstå disse grupper har Christiansen udført et stort kritisk arbejde, kritisk i den forstand, at han har gennemgået mængder af arkivmateriale og uddraget sammenlignelige oplysninger om enkelte personer og husstande over en halvtredsårsperiode 1750-1800. Det er så tæt som man kommer på "rocket science" i de humanistiske videnskaber. Ifølge Christiansen blåstemplet af selveste Fridlev Skrubbeltrang, landbrugshistoriens *grand old man* her i Danmark.

Disse førsteklases facts og oplysninger er springbrættet til den hermeneutiske fortolkning. Det er så heldigt, at godsforvalteren på Giesegaard, som det meste af Gørslev hører under på dette tidspunkt, har kommenteret de enkelte bønder i indberetninger, og disse subjektive bedømmelser kan Christiansen så krydstabulere med alskens empirisk viden om folks vindskibelighed, lyst til at føre retssager, evne til at vinde dem, evne til at påkalde sig misundelse, indbydelser til at stå fadder til børn, og så videre og så videre.

Således mættet med hard facts skrives der nu til fortolkningen, og her skal blot nævnes et enkelt eksempel.

Christiansen skriver <LI p.36-37>: "Bønder fra den fremadtænkende kategori havde i årevis chikaneret mange af byfællerne ved at have ladet deres egne svin gå løse og ind i naboernes haver, uden at bylaget tilsyneladende har turdet gribe ind, eller hvor folk fra den samme gruppe har tilegnet sig selv ressourcer på den samlede landsbys bekostning. I 1792 organiserede tre af disse magtfulde

bønder endda en total relokalisering af en husmandsfamilies hus og jord, blot for at de selv kunne få en længere, mere rationel facon på nogle af deres agre. Dette gav færre vendinger med hjulploven og dermed lidt ekstra pløjejord. I stedet fik husfolkene med godsets og bymændenes billigelse anvist et alternativt areal andetsteds i byen, hvad der imidlertid gik ud over landsbyens (Gørslevs) fælles græsningsoverdrev. Dette var et reelt stykke planlægningsarbejde, til egen fordel gennemtruffet af en lille del af eliten, og med negative konsekvenser for alle bønder og husmænds fællesgræsning. For individuelle fordeles skyld negligerede disse bønder byens vedtagne social handlingsmønstre. Alligevel lykkedes det for sådanne indflydelsesrige folk at komme igennem med arrangementet.”

Christiansen forsyner aktørerne med motiver til de handlinger, som er dokumenteret af dokumenter og aktstykker. Eller af manglende dokumenter, for der er jo åbenbart ingen forhandlinger blandt bymændene om problemet løse svin i Gørslev. Christiansen bruger det materiale, han finder, han bruger andres kildesamlinger og publicerede data og værker, og så bruger han sig selv. Det afgørende ord er “alligevel:” “Alligevel lykkedes det for indflydelsesrige folk.”

Her markerer Christiansen sin afstand til den horisont, som er Gørslevbøndernes i sidste halvdel af det 18. århundrede. Hans harme er hørlig: “Alligevel lykkedes det for sådanne folk at komme igennem.” En svinestreg har vi her med at gøre.

Forståelseshorisonten, som jeg omtalte ovenfor, viser sin kant her. Christiansen kan ikke distancere sig fra en forståelse af verden - hans egen - , hvori man ikke bør udnytte sin magtposition til at skaffe sig fordele på andres bekostning. Den kolliderer med en verden - Gørslevbøndernes i 1700-tallet - hvor det har været “a fact of life.” Christiansen viser sig som menneske her. Det gør hans tolkning sårbar - jo, for andre kan jo have en anden rygmarvsreaktion, og så vil de sige: det passer ikke, det er noget han selv digter, de andre bønder var lykkelige for, at de foretagsomme fik skik på tingene - men samtidig sætter det sagen i relief, så vi retter os op i stolen og - tager stilling. Hvilken mening får vi ud af det?

For tydelighedens skyld: Palle Ove Christiansen skyder ikke genvej til nemme løsninger. Han udfører alle den klassiske og historistiske hermeneutiks øvelser med at fastslå, hvad der regulært er sket, hvormeget, hvornår. von Rankes og Diltheys krav til formulering af hypoteser og afprøvelsen af dem overholdes.

Her viser den bevidst anvendte hermeneutik sin evne til at befordre læserens eller tilhørerens forståelse ved ikke at gemme sig bag endeløse tabelrækker eller glatte gennemsnit, men konfrontere os som nysgerrige med det levede liv, set gennem levende øjne. Hvorvidt det sker med indignation,

som i Christiansens tilfælde, eller med begejstring, som når Holger Begtrup skriver om de fynske vækkelsesprædikanter, er ikke afgørende. Det, der sker mellem to forståelseshorisonter - sammenfald og rivning, det er det, der vækker interesse.

Ordet forståelseshorisont sneg sig lige ind, og det er, fordi det danner overgangen til endnu en variant af den hermeneutiske metode, som jeg vil omtale: Det er den filosofiske hermeneutik, hvis hovednavne er Martin Heidegger (*Sein und Zeit*, 1927) og Hans-Georg Gadamer (*Wahrheit und Methode*, 1960). De to har mellem sig formuleret et sæt antagelser om menneskers måde at være i verden og forstå verden, altså en meget større tankekonstruktion end den hidtidige hermeneutik, men ligegodt en form for hermeneutik, fordi den også handler om, hvordan man får mening i ting og sager.

I korthed er svaret: Det gør man ved at bruge sit udgangspunkt, det historiske ståsted som man befinder sig på, i det øjeblik hvor man bliver udfordret af noget, der vil forstås. Kortere udtrykt: Man bruger sine fordomme. For-domme, Vorverständnis, hedder det på tysk. Tager man alt, hvad man kan mobilisere af viden og fordomme, får man sin forståelseshorisont.

Den hermeneutiske proces er i Heideggers og Gadamers forståelse en hermeneutisk cirkel, som forløber mellem forståelseshorisonter. Det er en dialog, og resultatet af dialogen er ikke blot, at man får forståelse, men at ens selvforståelse bliver udvidet. Det, man har fået mening i, føjes til ens forforståelse. Det er ikke en spekulativ mekanisme, men en uhyre praktisk ting, som slipper uden om meget ondt i sjælen med hensyn til sandhed og hvad er tingenes virkelige natur og så videre - ved at gå lige i kødet på problemstillingerne og sige: Hvad har vi her? Er det en fugl eller en flyvemaskine? Jeg tror det er en fugl. Overbevis mig om noget andet, hvis du kan. Det ligger i Gadamers opfattelse, at fordomme faktisk kan risikere at modvirke forståelse, men pointen er, at ved at engagere fordommene, konfrontere dem, kan de bringes til at medvirke i stedet. Uden dialog kan man ikke overbevise andre eller sig selv. Det ligger i sagens natur, at nye ideer stedse vil blive konfronteret med hele puklen af overleveret og traditionel visdom. Også denne udgave af hermeneutikken er altså historisk orienteret, jævnfør titlen på Heideggers hovedværk "*Sein und Zeit*", tilværelse og tid, altså tilværelsen opfattet i tidens perspektiv.

Den enkeltes historiske orienterethed og bevidsthed hedder altså forståelseshorisonten, og Gadamer kalder ligefrem det, der foregår inde i den hermeneutiske kasse, for "horisontsammensmeltning," *Horizontverschmelzung*. Min horisont sammenligner sig med deres horisont, hvis liv jeg beskæftiger mig med, og der sker noget med begge horisonter i processen.

Det er en helt nødvendig tilføjelse til en kort omtale af Hans-Georg Gadamer, at hele hans opfattelse og tankebygning, og for så vidt også hans forgænger Martin Heideggers, bygger på den grundlæggende antagelse, at "sproget er tilværelsens hus". Det er Gadamers eget udtryk. Det vil sige, at meningsproduktion mellem mennesker kun kan foregå inden for rammerne af noget, som kan udtrykkes med sprog, altså menneskelig tale; eller omvendt udtrykt, at sprog er et grundvilkår for menneskelig eksistens. For nogle lyder det måske som en selvfølgelighed, for andre som en banalitet, man kan komme hurtigt over, men i videnskabsteoretisk sammenhæng er det her, det afgørende skel mellem naturvidenskaberne og human- eller åndsvidenskaberne ligger - i dag, som for 150 år siden.

Jeg har nævnt, at hermeneutikkens vending fra det rent tekstorienterede til en fortolkningslære, som dækker alle meningsbærende fænomener, hvadenten det er skrift, tale, adfærd eller genstande, falder sammen med den strid der opstår i 2. halvdel af 1800-tallet om, hvad der gælder for sand viden og sand videnskabelighed. Det er her, fronterne bliver tegnet op mellem en positivistisk naturvidenskabelig holdning og en åndsvidenskabelig eller humanistisk indstilling. Det er striden mellem forklaring som ideal og forståelse som ideal. Selv om videnskabshistorien viser, hvordan håndgemæng afløses af perioder, hvor hvert bord passer sit, så er denne front altid åben et eller andet sted. I øjeblikket er den særligt aktiv der, hvor biologien og humanvidenskaberne kæmper om territorium med hensyn til den frie vilje - som er et kristent begreb, der indgår i de humanistiske fags menneskeforståelse - over for den hjernefysiologiske determinisme og arvebiologien, som Peter Lund Madsen er sådan en fremragende eksponent for.

Der findes en anden front, som er relevant for dagens emne, og det er den, som adskiller den forståelsesorienterede holdning af historisk tilsnit fra den strukturorienterede holdning. Folk, der tænker i tid, og folk, der tænker i systemer, kan man meget groft sige. Det er den front, som Palle Ove Christiansen refererede til i teksten, som jeg læste lige før. Han bruger ordet "begrebsvidenskaben" om strukturorienteringen. Mikkel Venborg Pedersen omtaler desuden en postmoderne videnskabsholdning, det dækker over det synspunkt, at der ikke findes én, men mange mulige måder at opfatte og forstå, og at de kan være lige gode. Han tænker på Michel Foucault.

Inden jeg vender mig til hermeneutikken i mit eget arbejde, vil jeg lige nævne yderligere et eksempel på anvendelse af hermeneutikken i etnologien, nemlig Thomas Højrup. Sammen med flere andre, men selv den absolutte hovedkraft, har Højrup udviklet stats- og livsformsanalysen, og hvis der er noget, der er begrebsvidenskab og dermed livsfjernt og nærmest en forhindring for forståelse i Christiansens forstand - så er det den.

Stats- og livsformsanalysen er rigtigt nok en strukturel betragtemåde, og anvendelsen af den bygger på, at man kan godtage nogle bestemte teoretiske antagelser, for eksempel om kapitalbegrebet, som i sig selv har været omdiskuteret siden i hvert fald 1880'erne. Kort fortalt går teorien ud på, at den måde som folk lever i virkelighedens verden som fiskere, butiksassistenten, professorer eller medhjælpende hustruer samles i typer, livsformer, som hver især forstås som bestemt af forholdet til staten og den herskende produktionsmåde. Imellem staterne, der opfattes som egentlige subjekter, altså næsten lige som mennesker, består der et forhold af anerkendelse, som hele tiden afprøves i en kamp om suverænitet.

At der består sådan nogle strukturer, der giver forståelse for at mennesker ser forskelligt på verden alt efter deres særlige kår, ændrer imidlertid ikke ved, at en sådan forståelse skal tilegnes ved en meningsskabelse efter hermeneutisk mønster. Uden at der eksisterer en hermeneutisk cirkel mellem den foreslåede opfattelse og den, der søger meningen med den, eksisterer den ikke. Det kristne budskab - sans comparaison, som man siger - har det på samme måde. "Ja, salige ere de, som høre Guds Ord og bevare [tror på] det.", siger Herren (Luk.11.28).. Og dermed er der jo underforstået sagt, at hvis man hører det og ikke bevarer det (eller hverken hører eller bevarer det), så kan det sådan set være det samme. Ligeså med stats- og livsformsteorien.

I værket "Dannelsens Dialektik" fra 2002 demonstrerer Thomas Højrup sit hermeneutiske greb med udgangspunkt i en undersøgelse af sygeplejeforskeren Pia Ramshøj. Hun har set på, hvordan indlagte på sygehuse reagerer forskelligt på den behandling og håndtering, de får efter et lårbensbrud. Thomas Højrup skriver: "Patienter med karrierelivsform er vant til selv at tage initiativ til at samarbejde, organisere og planlægge. De er i stand til at overskue hospitalets hierarki og strukturer, hvilket de gør brug af i deres forsøg på at være med til at planlægge hele forløbet omkring deres egen person. De taler kun med lægerne om det, helst med overlægerne, som de føler sig på linje med. Da imidlertid ikke alle læger er indstillet på en ligeværdig kommunikation med disse patienter, bliver det at være institutionaliseret en frustrerende oplevelse for dem, for de ikke føler sig respekterede, men sat udenfor det at være en del af et særligt, privilegeret socialt fællesskab."

I modsætning hertil, skriver Højrup, "betragter patienterne fra lønarbejderlivsformen det offentlige som en garant for en retfærdig fordeling af goderne. Mange af dem solidariserer sig med personalet, dvs. sygehjælperne og sygeplejerskerne, men ikke lægerne, og engagerer sig i personalets arbejdsvilkår. De kommunikerer i det hele taget ikke meget med lægerne, som sidestilles med en chef eller andre overordnede."

Og om patienterne fra den selvstændige livsform hedder det, at de mestrer situationen på en måde, så de bevarer overblikket og deres autonomi så længe som muligt. De vil hellere benytte sig af familie og naboer og benytter kun tilbuddet om hjemmehjælp, hvis det sociale netværk ikke slår til. Og de udskrives ofte tidligt fra hospitalet. Lader sig udskrive.

Det ligger som nævnt i stats- og livsformsanalysen, at deltagerne i forskellige livsformer har væsensforskellige forhold til staten, og at det har bestemmende indvirkning på deres holdninger og adfærd. Godt så. Men i praksis, når vi er ude med blokken og båndoptageren eller læser breve og dagbøger, så er vi nødt til at fortolke deres forståelseshorisont sammen med vores egen. Dét udtryk, dén tidlige udskrivning, dét brev fra fætteren, som selv er læge, gør vi til udtryk for netop disse strukturrelaterede træk. Vi bringer mening i ytringer og handlinger. Vi arbejder hermeneutisk. Også inden for rammen af en eventuel stor teori, og det må man sige, at stats- og livsformsanalysen er.

Nu vil det være rimeligt at jeg gør rede for, hvor jeg selv står med hensyn til hermeneutikken, og det er nærliggende at gøre det i forhold til min afhandling, "Begrebet folk i bibelsk-kristen forståelse."

Afhandlingen blev til på baggrund af mit tidligere konkrete etnologisk arbejde med en gruppe mennesker i et sjællandsk landsogn, som i begyndelsen af 1900-tallet stiftede et historisk samfund og et museum for at manifestere deres tilknytning til folk og fædreland. I min afhandling "The National Necessity" fra 2005 gjorde jeg gældende, at forståelsesrammen for de to begreber folk og fædreland var denne gruppes kristne ethos.

I fortsættelse af det arbejde ville jeg gerne spore, hvorledes de begreber, der knytter sig til folket i den bibelske fortælling, har formet forestillingerne om, hvad et folk er i dansk-folkelig sammenhæng. Jeg ville prøve at vise, hvordan den kristne, overvejende bibelske fortælling om folket kan have dannet de forestillinger, der forbindes med begrebet.

Jeg har fundet eksempler på, at dette fælles tankegods gennem århundrederne siden kristendommens indførelse har haft en dannelses- eller påvirkningshistorie i folket ved at granske de steder, hvor den har ytret sig - i gudstjenesten, i kirkerne og i den tilknyttede litteratur - katekismer, postiller og prædikensamlinger, salme- og sangtraditionen og kristent orienteret trivallitteratur, sammenholdt med de bibelske toper. Da disse kilder til dannelseshistorien ikke er tilvejebragt eksplicit med det formål, som jeg undersøger, har jeg inddraget teoretiske overvejelser, ikke blot de indlysende etnologiske men også teologiske, især formhistorisk-redaktionshistoriske.

Jeg har fremdraget punkter i Danmarks historie, hvor jeg mener at finde den praktiske virkning af den påvirkning, som den bibelsk-kristne forståelse af at være et folk har bibragt ved den formidling, der er sket.

Det er hovedskelettet i afhandlingen.. Men så skal det jo også gribes praktisk an. Jeg valgte at prøve at spore, hvor og hvordan den bibelske fortælling indeholder begrebet folk; at spore, hvordan denne fortælling har været tilgængelig og er blevet tilegnet, og at begivenheder har fundet sted og er blevet erindret og berettet på en måde, som sandsynliggør virkningen af fortællingen om det selvbevidste, myndige folk som en måde at leve og handle efter, et paradigme.

Metodisk kræver en sådan fremgangsmåde at forholde sig historisk og hermeneutisk.

Historisk må undersøgelsen tage udgangspunkt i en stedlig afgrænsning - Danmark - og en tidlig afgrænsning. I denne afhandlings sammenhæng ligger vægten på perioden fra omkring år 1500, altså tiden efter reformationen. Jeg indfører ikke nogen systematisk øvre grænse for den studerede periode, men i praksis begrænser jeg mig til perioden indtil "Den blå Betænkning" (1961), det sidste officielle dokument, hvori den kristne bekendelse indgår i den offentlige skoles pensum. Fra skoleloven af 1972 er kristendomskundskab et rent kundskabsmeddelende fag i folkeskolen. Folkekirkens tilsyn med undervisningen ophører allerede i 1949. Den studerede periode er altså principielt ca. 450 år, men delperioderne er repræsenteret afhængigt af det tilgængelige materiale.

Hermeneutisk må metoden være, fordi de studerede fænomener ikke på anden måde kan bringes på en fælles formel. Det, der knytter det fremlagte stof sammen, er mit øje og min læsning, og troligheden af fremlæggelsen beror på, i hvilken grad jeg kan knytte eksisterende normallæsninger - altså hvad andre også allerede har ment - til mit udvalg eller skabe forståelse for at foreslå andre læsninger ved at kombinere og argumentere. Jeg står så at sige i midten og frembringer mening ved en hermeneutisk cirkel med kildernes horisont, samtidig med at jeg viderebringer mening i en hermeneutisk cirkel med mit publikums horisont.

Derfor er min hermeneutiske metode retorisk, idet retorikken er den metode, som gør det muligt at bedømme, hvorledes mening opstår, såvel hos den, der ønsker at påvirke, som hos den, der ønsker at forstå. Retorikken er i den forstand den praktiske side af hermeneutikken.

Retorisk formidling beskrives oftest ud fra den formidlendes synspunkt, fordi retorikkens hovedkarakter er formålsbestemtheden; men som analysemetode kan den også bringes i anvendelse til at anskue formidlingen ud fra modtagerens synspunkt. Derved siger den tillige noget om

formidlerens bedømmelse af modtagerens forudopfattelse og dermed, indirekte, om det tankegods, som er fælles for formidler og modtager.

Retorikken er imidlertid ikke blot en pragmatisk måde at analysere tekster og udsagn, den er også en stillingtagen til selve grundsynspunktet for erkendelse. Søger vi sandheden, eller søger vi forståelse? Retorikken er hermeneutikkens tvillingesøster, og som sådan er den også blevet betragtet i det meste af den europæiske civilisations historie.

Helt lavpraktisk eller pragmatisk så er retorikken velegnet til at beskæftige sig med perioden fra reformationen til vore dage, fordi de første 350 år af perioden kommunikerede i retorisk skema. Luther skrev selv et skrift om retorik, og hans højre hånd Philipp Melancton skrev en lærebog i faget. Når man står over for noget, som er lavet i det retoriske skema, er det i reglen nemt at afgøre, hvad vedkommende vil - om der er tale om modus iudicale (dømmende), modus demonstrativum (fortællende, påpegende) eller modus deliberativum (beslutningsfremkaldende) - , og at se kommunikatørens valg inden for retorikkens forarbejdningsfaser: Inventio, dispositio, elocutio, memoria og actio, udformet i stykkets hoveddele exordium, corpus og peroratio.

I forhold til selve påvirkningsmekanismen i budskabet er det retorikkens centrale begreb enthymemet, hvor afsender og modtager mødes om den stiltiende forudsætning, den "stumme" præmis i argumentet. Det er selve retorikkens efterprøvende natur, der er gemt i den mekanisme. Man kommer ikke længere, end modparten vil være med. Stopper fremgangen, må man prøve igen med et nyt argument som bygger på en anden fælles antagelse.

Jeg siger, at det er praktisk, men jeg kan godt høre, at det lyder en smule teoretisk, så jeg vil komme med et eksempel på, hvad det er, jeg gør.

Jeg går til Bibelen og sætter mig for at finde ud af: Hvad er den fuldkomne fundamentale antagelse, som går igennem hele historien? Jamen, det er jo historien om Abraham, Isaks og Jakobs Gud og den pagt, han stifter med sit folk. Hele Det gamle Testamente er bygget op over de tre elementer: Gud, Folk, Pagt. Der findes paralleller. I kontraktsretten inden for juraen, for eksempel, forudsætter kontrakter eller pagter to ligeværdige parter, og derfor er det grundlæggende træk der, hvor folket udøver sin myndighed til at træffe beslutninger og træde i karakter, som man siger. Det er der masser af i Det gamle Testamente, men hvad med Det nye Testamente, som jo trods alt er det, der er i centrum i kristendommen. Igen finder jeg den grundlæggende historie intakt. Nu har jeg etableret det afgørende indhold af det bibelsk-kristne folkebegreb - det er myndighed og ansvar.

Så går jeg til påvirkningshistorien. Er dette folkebegrebsindhold blevet formidlet i kirken i det hele taget? Det er ingen selvfølge at mene det. Jeg har en kollega, som ser den lutherske kristendom som den væsentligst undertrykkende faktor i Danmark og som forhindringen for, at der overhovedet kan tales om et dansk folk før 1800, og som sammenligner Luther med ayatollah Khomeini. Hvorom alting er, og som før sagt, så dykker jeg ned de steder, hvor jeg regner med at finde påvirkningen. Igen - hvor heldig kan man være. I praksis finder jeg ikke påvirkningens resultat ret mange steder, men jeg argumenterer på hermeneutisk grundlag for, at påvirkningen, som er sket, har haft den virkning, at myndighed og ansvar bliver grundlæggende træk hos danskerne.

Min undersøgelse er udformet som punktnedslag - kirkeindretning, gudstjenesteordning, prædikener, salmer, en rørende historie om to unge, der får hinanden osv. - og det er få steder, hvor det er almuens røst, der lyder. Det må man leve med, hvis man vil brede sig over et helt folk og over 450 år. Under alle omstændigheder - jeg når frem til, at påvirkningen har været der, at den har haft virkning og at vi ser den den dag i dag blandt andet i form af den holdning til egen fortræffelighed og myndighedernes mangel på samme, som er et gennemgående træk. Og når jeg siger gennemgående, mener jeg: Også på tværs af livsformerne i stats- og livsformsanalysen, hvis man går ind for den.

"Pro et contra om hermeneutikkens rolle i etnologien". For og imod. Ja, det fremgår af det hidtil sagte, at hermeneutisk metode ikke så meget er et valg enten - eller, men et valg: hvordan. Jeg vover et Kierkegaardsk spring og siger: At "pro et contra" med andre ord ikke giver så meget mening.

Det er en betænkelig sag at rette i den opgavetekst, man er blevet stillet. Dagens forelæsning er jo en bunden opgave. Men hvis jeg nu hoster op med noget andet latin end pro et contra bliver jeg måske tilgivet. Det skal i så fald være ordet: CAVE. Det betyder: Pas på. Eller med en hel sætning: Cave ut ne hermeneutica exclusiva sit. Pas på ikke at glemme hermeneutikken. I modsætning til tandbørsten, som man kan glemme eller lade ligge med vilje, vil hermeneutikken nemlig rejse med én under alle omstændigheder. Bedre så at være sig bevidst, at man arbejder med at frembringe mening under forståelseshorisonter.

Det er sagt på en meget god måde af en schweizisk astrofysiker, Arnold Benz i en artikel fra 2005: Das Universum erklären, verstehen oder deuten? Altså: Er universet noget man skal forklare, forstå eller fortolke. Forklaringsmodeller, skriver han, er naturvidenskabens gebet, og det er det, fordi de i virkeligheden ikke bevæger sig på et menneskeligt sprogligt plan. Rigtige årsagsforklaringer - altså rigtige i naturvidenskabelig forstand - udtrykker sig med matematikken som sprog, og det er et

autonomt sprog. Dette sprog beskriver virkeligheden med kvantitative størrelser af begreber som kraft, massefylde, temperatur og så videre. Udsagnene er ligninger, uligheder eller sandsynligheder. Og, som Benz skriver: "De matematiske symboler skal ikke forstås som metaforer ligesom når man skriver en historie. Man kan ikke integrere eller multiplicere ord. Fordi naturen "matematiserer", beskriver fysikken og de andre naturvidenskaber naturen på et andet niveau end filosoffer og digtere. At matematisere betyder at beskrive den iagttagne virkelighed udelukkende ved hjælp af matematikkens strukturer og begreber."

At forstå, derimod, er en ganske anden sag. Benz skriver: Man kan ikke få trykt en videnskabelig artikel, der handler om at forstå. Det gælder om at forklare. Så forståelse er noget, man taler med kollegerne om i kantinen eller slutter en forelæsning med. Altså at sætte fænomener ind i en større videnshorisont af årsager og virkninger. Og det at "tale med kollegerne i kantinen" - det er jo den hermeneutiske cirkel i funktion.

Efter denne indledning er det tiden at skride til behandlingen af dagens andet hovedemne, nemlig: Folkelivsforskningens nødvendighed. De fleste vil nok have fornemmet, at der ligger en pointe i, at vores fag bliver benævnt både som folkelivsforskning og som etnologi. Sprogligt betyder de to ord såmænd helt det samme, men etnologiens mainstream har i de seneste tre årtier bevæget sig væk fra at være et fag, der beskæftiger sig med folket og dets kultur, til at være et fag, der beskæftiger sig med kultur lige som så mange andre fag. Når ordet folk endelig optræder, er det som regel for at beskrive et fænomen, som bliver opfundet i romantikken og som spiller en vis rolle i forbindelse med udviklingen af folkestyret. Det er den konstruktivistiske opfattelse. Nogle - men ikke mange - mener ganske vist, at folk er noget, som altid har været der, det hedder den essentialistiske opfattelse.

Jeg har forsøgt at argumentere for en anden måde at opfatte folkebegrebet på end den, man finder i diverse nationalismeteorier, som ender enten med konstruktivisme eller essentialisme.

For mig er "folk" som begreb forankret i den ontologiske nødvendighed, som kommer af tid og fødsel. Alle mennesker er tildelt en livstid og en afstamning. Folket er de mennesker, der bindes til hinanden af den udvidede samtidighed, som udgøres af livet og mindet, udtalt på modersmålet, og af den genetiske forbundethed, som udgøres af slægten.

Det er altså en historisk nødvendighed, kan man sige, at som menneske er man samtidig i et folk. For den enkelte er folket natur i den forstand, at det foreligger, når man ankommer til verden, lige som far og mor og resten af familien. Folket er også kultur i den forstand, at det hele tiden frembringes påny ved menneskelig aktivitet, men ikke vilkårligt. Tværtimod forholder det sig hele tiden til den foreliggende form, med eller imod den, men aldrig uden den. Folkets natur er historisk.

Den bibelsk-kristne bestemmelse, som jeg har talt om, lægger sig til denne historie. Det kunne have gået anderledes, men nu gik det altså sådan; det er sådan historien arter sig.

Udtrykket "Folkelivsforskningens nødvendighed" indeholder jo to aspekter - dels nødvendigheden af at have sådan én, dels, hvad der er nødvendigt for at få den.

Om det første er der at sige, at hvis fænomenet folk eksisterer, så er der også noget at studere. Det er min formodning, at det folkemæssige aspekt lægger sig oven i systematiske tilgange som f.eks. stats- og livsformsanalyse og påvirker resultatet af de kulturstudier, som den giver anledning til. Giver indsigt. Skaber mening. Et eksempel kunne være andelsbevægelsen. Den har man jo i mange europæiske lande, herunder Danmark, men der er forskel på den tyske og østrigske Raiffeisen og den danske andelsbevægelse, og forøvrigt forskel på den tyske og østrigske indbyrdes. De, der har beskæftiget sig med Arla siden den dansk-svenske fusion vil også give mig ret i, at der er større forskelle mellem de to sider, end de respektive landes retsregler kan redegøre for. Og den mislykkede Campina-fusion med hollænderne kan man også nævne i den sammenhæng. Altsammen mulige forskningsområder, hvor folkebegrebet efter min opfattelse nødvendigvis må inddrages. Hvorvidt det også vil vise sig frugtbart i en bog om de danske speditører gennem hundrede år, som jeg skal til at skrive, får vi at se. Overvejselsen vil i hvert fald blive gjort.

Hvad der er nødvendigt for at få en folkelivsforskning - at få den igen, kan man sige - er især, at nogen gør sig ulejligheden. Mit eget arbejde i den omtalte afhandling er i den sammenhæng at betragte som en skitse til en del af den livstolkning, som vi finder blandt danskere i dag. Uden det bibelsk-kristne myndigheds- og ansvarsaspekt forstår man ikke folkets paradigme. Men det er dog kun en del, omend en vigtig del. Hvad der yderligere kan tænkes at indgå i en bestemmelse af folkets selvbevidsthed må også tage højde for andre åndspåvirkninger, ikke mindst udviklingslære, scientisme, emancipation, arbejderisme og kulturradikalisme. De indgår alle som paradigmer i det folkelige liv, som billeder og modbilleder.